

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Διδάσκων καθηγητής:

Δημητρόπουλος Ανδρέας

Επιμέλεια εργασίας:

Γιαννούλα Ζαχαρούλα

A.M.1340200400669

Μάθημα:

Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα

Ακαδημαϊκό Έτος 2005 - 2006
Δ' Εξάμηνο

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

➤ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

➤ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ – ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ

➤ ΤΑ ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΩΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

α) Το άρθρο 19 Σ

β) Το ‘απαραβίαστο’ της ιδιωτικής ζωής

γ) Το δημοσιογραφικό απόρρητο

δ) Το άσυλο της κατοικίας

ε) Το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου

στ) Το ημερολόγιο ως έκφραση του δικαιώματος της ανάπτυξης της προσωπικότητας

➤ ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΗ

α) Γενικές αρχές στις οποίες στηρίζονται οι αποδεικτικές απαγορεύσεις

β) Το πρόβλημα των απαγορευμένων αξιοποιήσεων

- ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΚΗ
- ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ
- ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ
- ΠΕΡΙΛΗΨΗ
- ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ
- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Εισαγωγή

Οι ραγδαίες εξελίξεις που σημειώνονται στη σημερινή κοινωνία σε όλους τους τομείς θέτουν καθημερινά υπό δοκιμασία τους θεσμούς, οι οποίοι στηρίζουν την κοινωνία αυτή. Ο πλέον δοκιμαζόμενος θεσμός είναι το Δίκαιο, το οποίο οφείλει να μην επιδρά ανασχετικώς στις εξελίξεις, συγχρόνως όμως οφείλει να προστατεύει τις ατομικές ελευθερίες, τις οποίες εξασφαλίζει στον πολίτη το κράτος δικαίου. Για παράδειγμα, το κράτος δικαίου δεν αποδέχεται την ανακάλυψη της αλήθειας με οποιοδήποτε τίμημα, πράγμα που αποτελεί και το θέμα της εργασίας αυτής. Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις είτε θεσπίζονται απ' την κοινή νομοθεσία είτε συνάγονται απ' το Σύνταγμα από αυξημένης τυπικής ισχύος διατάξεις που περιέχονται σε διεθνείς συμβάσεις κι έχουν κυρωθεί απ' τη Βουλή βάσει του άρ. 28 παρ. 1 Σ. Σκοπός των αποδεικτικών απαγορεύσεων είναι η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και της ελευθερίας της αποφάσεως και ενέργειας της βούλησης ως ουσιαστικών συστατικών του δικαιώματος της προσωπικότητας. Παρακάτω θ' αναπτυχθεί ο τρόπος με τον οποίο τα ατομικά δικαιώματα αποτελούν δικαιώματα αποκλειστικής κατοχής πληροφοριών καθώς και η χρήση των αποδεικτικών μέσων στην πολιτική και ποινική δίκη.

ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

- **Μάρτυρες**, προκειμένου ν' αποδειχθεί ιδιωτική υποχρέωση που αποτελεί τη βάση του εγκλήματος. Στην περίπτωση αυτή η απόδειξη της ιδιωτικής υποχρέωσης θα γίνει βάσει διατάξεων του αστικού δικονομικού δικαίου, ενώ η απόδειξη αξιόποινης πράξης με οποιοδήποτε αποδεικτικό μέσο (άρ. 179, εδ. β' ΚΠΔ)
- **Κληρικοί** σχετικά με όσα περιήλθαν σε γνώση τους μέσω εξομολόγησης
- **Συνήγοροι, τεχνικοί σύμβουλοι και συμβολαιογράφοι** σχετικά με όσα τους διαπιστεύτηκε ο πελάτης τους
- **Μαίες, ιατροί, φαρμακοποιοί** σχετικά με όσα τους διαπιστεύτηκαν κατά την άσκηση του επαγγέλματος τους
- **Δημόσιοι υπάλληλοι**, εφόσον πρόκειται για στρατιωτικό ή διπλωματικό μυστικό ή μυστικό που αφορά την ασφάλεια του κράτους
- **Σύζυγοι και συγγενείς εξ αίματος του κατηγορουμένου μέχρι τον β' βαθμό** δικαιούνται ν' αρνηθούν τη μαρτυρία τους, εκτός αν πρόκειται για κατηγορία εναντίον ανηλίκου
- **Ο όρκος του κατηγορουμένου**
- **Μαγνητοταινίες που αποτυπώνουν την ομιλία κάποιου χωρίς τη συγκατάθεσή του**
- **Παρακολούθηση τηλεφωνικής γραμμής**

ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΕΣ ΑΝΑΚΡΙΤΙΚΕΣ ΜΕΘΟΔΟΙ

- *Βασανιστήρια και παράνομη χρησιμοποίηση χημικών, ναρκωτικών ή άλλων φυσικών ή τεχνικών μέσων με σκοπό να κάμψουν τη βούληση του θύματος (ΠΚ 137 Α παρ. 2)*
- *Σωματικές κακώσεις, βλάβη υγείας*
- *Άσκηση ψυχολογικής βίας*
- *Κάθε προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που δεν ανήκει στις παραπάνω κατηγορίες*

Τα βασανιστήρια αποτελούν άμεση προσβολή της αξίας του ανθρώπου. Στην ελληνική έννομη τάξη αυτό συνάγεται ευθέως και από το άρθρο 7 παρ. 2 Σ, όπου προστατεύονται η σωματική και ψυχική ακεραιότητα, που αποτελούν αγαθά που βρίσκονται στον πυρήνα της ανθρώπινης ύπαρξης, άρα και της αξίας του ανθρώπου (άρ. 2 παρ. 1 Σ). Οποιαδήποτε ομολογία, κατάθεση, δήλωση κτλ έχει αποσπασθεί με μεθόδους βασανισμού αποτελεί απαράδεκτο αποδεικτικό μέσο.

ΤΑ ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΩΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Α.ΤΟ ΑΡΘΡΟ 19 ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Το άρθρο 19 του Συντάγματος προβλέπει ότι:

1. Το απόρρητο των επιστολών και της ελεύθερης ανταπόκρισης και επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο είναι απόλυτα απαραβίαστο. Νόμος ορίζει τις εγγυήσεις υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο για λόγους εθνικής ασφαλείας ή για διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών εγκλημάτων.

2. Νόμος ορίζει τα σχετικά με τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες ανεξάρτητης αρχής που διασφαλίζει το απόρρητο της παρ 1

3. Απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά παράβαση του άρθρου αυτού και των άρθρων 9 και 9 Α.

❖ Η ΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ

Το σχετικό δικαίωμα έχει δύο επιμέρους συνιστώσες¹ : την *ελευθερία* της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας και το *απόρρητο* όλων αυτών των μορφών επικοινωνίας, εφόσον όσοι επικοινωνούν θέλησαν να διατηρήσουν τη μυστικότητα και έλαβαν τα κατάλληλα προς τούτο μέτρα. Αντίθετα, αν κανείς απ' αυτούς οι οποίοι επικοινωνούν δεν θέλει τη μυστικότητα, τότε δεν τίθεται

θέμα απορρήτου των ανταποκρίσεων , αλλά ελευθερίας της έκφρασης. Αν τη θέλει ο ένας μόνο, τότε ορθότερο είναι να θεωρηθεί ότι το προστατευόμενο αγαθό είναι ο ιδιωτικός χώρος αυτού.

Προς το άρ.19 παρ.1 εδ. α' Συντ. *αντιστρατεύονται* ιδίως: α)κάθε μορφή παρακολούθησης, ελέγχου και αποτύπωσης της ανταπόκρισης ή επικοινωνίας β)κάθε μορφή λογοκρισίας ή άλλης παρεμπόδισης της επικοινωνίας γ)κάθε μορφή χρησιμοποίησης αποδεικτικών μέσων, τα οποία αποκτήθηκαν κατά παράβαση της συνταγματικής προστασίας του απορρήτου από δημόσιες αρχές ή ενώπιόν τους.

Το απόρρητο προστατεύεται για *κάθε μέσο επικοινωνίας*, υπαρκτό ή μελλοντικό, εφόσον το μέσο αυτό είναι απ' τη φύση του κατάλληλο για τη διεξαγωγή επικοινωνίας μέσα σε οικειότητα, έστω και υπό την προϋπόθεση ότι οι επικοινωνούντες έλαβαν ειδικά μέτρα για το σκοπό αυτό.

Αμφισβητείται αν τα *εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας*, όπως τα στοιχεία του αποστολέα ή του αποδέκτη, το γεγονός, ο χρόνος της επικοινωνίας, υπάγονται στη σφαίρα του απορρήτου² ή όχι³. Το ζήτημα λύνει η νομολογία του ΕΔΔΑ, η οποία δέχεται ότι η καταγραφή και γνωστοποίηση στις αστυνομικές αρχές όλων των αριθμών που καλεί συγκεκριμένη τηλεφωνική συσκευή, χωρίς τη συναίνεση του συνδρομητή, συνιστά επέμβαση στην «αλληλογραφία» του τελευταίου, κατά την έννοια του άρ.8 ΕΣΔΑ. Πρέπει λοιπόν, κατά σύμφωνη με τη Σύμβαση ερμηνεία του άρ.19 παρ. Συντ να γίνει δεκτό ότι το τελευταίο αφορά και τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας.

Φορείς του δικαιώματος του αρ. 19 παρ 1 εδ α Συντ, είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως εθνικότητας , όλα τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, από τα δημοσίου δικαίου όσα συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις για να είναι φορείς συνταγματικών δικαιωμάτων, καθώς και ενώσεις χωρίς νομική προσωπικότητα, πολιτικά κόμματα κλπ, εφόσον συμμετέχουν στη διεξαγωγή των ανταποκρίσεων και της επικοινωνίας.

Αποδέκτες είναι τόσο η κρατική εξουσία όσο και οι ιδιώτες, αφού η κινητή τηλεφωνία ανήκει στον ιδιωτικό τομέα, μεγάλο μέρος του ταχυδρομικού έργου διεξάγεται από ιδιωτικές εταιρείες courier κτλ.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, κατά την ορθότερη άποψη, **εκείνος προς τον οποίο απευθύνεται ο λόγος αποκτά δικαίωμα σ' αυτόν** και άρα η αποτύπωση τηλεφωνικής συνδιάλεξης από τον έναν συνομιλητή χωρίς να το γνωρίζει ο άλλος δεν παραβιάζει το αρ 19 παρ 1 Συντ⁴. Η αντίθετη πρόσφατη κρίση του Αρείου Πάγου ότι « η εν αγνοία ενός των συνομιλητών μαγνητοφώνηση ιδιωτικής συνομιλίας ενέχει παγίδευσή του και συνεπώς περιορισμό στην ελεύθερη άσκηση της επικοινωνίας» και ότι έτσι « ο καθένας θα ζούσε με το καταθλιπτικό συναίσθημα ότι κάθε αστόχαστη ή υπερβολική έκφρασή του στα πλαίσια μιας προφορικής ιδιωτικής συζήτησης θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εναντίον του»⁵ δεν φαίνεται να ευσταθεί. Και τούτο διότι η θεμελιώδης προϋπόθεση της «ιδιωτικότητας» της συζήτησης, δεν συντρέχει σε κάθε περίπτωση, αλλά μόνο όταν ο ομιλών (και μαγνητοφωνημένος εν αγνοία του) αναφέρεται σε θέματα του ιδιωτικού βίου του. Αντίθετα, π.χ. ένα υβριστικό τηλεφώνημα δεν συνιστά ιδιωτική συζήτηση και το θύμα, έχει δικαίωμα με βάση

τα άρθρα 2 παρ 1, 5 παρ 1 και 20 παρ 1 Συντ, να το μαγνητοφωνήσει και να χρησιμοποιήσει την μαγνητοταινία ως αποδεικτικό μέσο. Συνεπώς, στις περιπτώσεις αυτές, τίθεται θέμα προστασίας μόνο του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου κατ' άρθρο 9 παρ 1 εδ β Συντ. και όχι του απορρήτου των ανταποκρίσεων κατ' άρθρο 19 παρ 1 Συντ.

Σε επίπεδο *κοινής νομοθεσίας* τα άρθρα 248-250 ΠΚ τιμωρούν την παραβίαση του απορρήτου από ταχυδρομικούς, τηλεγραφικούς και τηλεφωνικούς υπαλλήλους, ενώ τα άρθρα 370 και 370 Α ΠΚ την παραβίαση του απορρήτου των επιστολών και των τηλεφωνημάτων και προφορικών συνομιλιών αντίστοιχα. Επίσης, παραβίαση του απορρήτου δεν είναι δυνατό να μείνει ατιμώρητη με βάση το άρθρο 21 ΠΚ, ούτε μπορεί υπάλληλος να τη διαπράξει με βάση τα άρθρα 71 ΥΚ ή 70 ΣΠΚ, διότι οι διατάξεις αυτές αποδυναμώνονται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 19 Συντ.

❖ ΤΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ «ΑΠΟΛΥΤΩΣ»

Σύμφωνα με το ένα μέρος της θεωρίας, ο όρος «*απολύτως απαραβίαστον*» δεν προσθέτει τίποτα επί πλέον στο απλό «απαρβίαστο» του Συντάγματος του 1844. Κατ' άλλη γνώμη, η ρητή αναφορά στο «απόλυτα» απαρβίαστο του απορρήτου επικοινωνίας αναφέρεται στη δέσμευση και ιδιωτών κι όχι μόνο φορέων δημόσιας εξουσίας από το απόρρητο της επικοινωνίας, δηλαδή στην καθιέρωση άμεσης τριτενέργειας. Εφόσον ήθελε γίνει δεκτή η δεύτερη αυτή άποψη, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ο όρος «απαρβίαστο» στερείται πλέον της

κατά τα ανωτέρω νομικής αξίας μετά τη θεσμοθέτηση της , λεγόμενης «άμεσης» τριτενέργειας στο άρ.25 παρ 1 Συντ. με την Αναθεώρηση του 2001. Κατά μια τρίτη άποψη, το «απολύτως» αντιτάσσεται στους φορείς άλλων δικαιωμάτων, με τα οποία το απόρρητο της επικοινωνίας συγκρούεται, έτσι ώστε «σε περίπτωση συγκρούσεως με άλλα συνταγματικά δικαιώματα, το απόρρητο να απολαμβάνει αυξημένης προστασίας.

❖ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΡΣΗΣ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ

Απ' τις δυο περιπτώσεις άρσης του απορρήτου, η **εθνική ασφάλεια** θα πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει ό,τι αναφέρεται στην προάσπιση της χώρας έναντι εξωτερικών κινδύνων, ενώ η έννοια των **ιδιαιτέρως σοβαρών εγκλημάτων** πρέπει να εκληφθεί ως στενότερη εκείνης του κακούργηματος. Υποστηρίζεται ότι κατ' εξαίρεση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως **ιδιαιτέρως σοβαρό έγκλημα** πλημμέλημα⁶. Ακόμη κι αν γίνει όμως δεκτή η άποψη αυτή, η κατά το άρ 19 παρ 1 εδ β Συντ. έννοια του «εγκλήματος» προϋποθέτει τετελεσμένο έγκλημα κι όχι απλά προπαρασκευαστικές πράξεις.

Ωστόσο, αναγνωρίζεται απ' το νομοθέτη, τη νομολογία και τη θεωρία το παραδεκτό της χρήσης σε ιδιωτικές διαφορές μαγνητοταινιών, οι οποίες αποκτήθηκαν κατά παραβίαση των συνταγματικών διατάξεων περί απορρήτου, ή το παραδεκτό των ιδίων ή άλλων παρανόμων αποδεικτικών μέσων, εφόσον αυτά οδηγούν σε **αθώωση του κατηγορουμένου**.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η αναφορά του συντακτικού νομοθέτη στον καθορισμό απ' τον κοινό νομοθέτη των «εγγυήσεων» υπό τις οποίες η δικαστική αρχή δεν δεσμεύεται από το απόρρητο συνεπάγεται τα εξής: Πρώτο, ότι για την παραβίαση του απορρήτου πρέπει πάντοτε να υπάρχει προηγούμενη εντολή αρμόδιου δικαστικού λειτουργού. Και δεύτερο ότι ο σχετικός νόμος πρέπει να προσδιορίζει σαφή κριτήρια που οφείλει να λάβει υπόψη της η δικαστική αρχή κατά τη λήψη της σχετικής απόφασης, τη σχετική διαδικασία και τη διάρκεια της άρσης.

Πέρα απ' αυτά εξυπακούεται ότι οποιαδήποτε απόφαση για άρση του απορρήτου πρέπει να σέβεται τους «περιορισμούς των περιορισμών» των ατομικών δικαιωμάτων, όπως ιδίως οι αρχές της αναλογικότητας και της μη προσβολής του πυρήνα του δικαιώματος. Συνεπώς οφείλει να στρέφεται κατά συγκεκριμένου προσώπου ή προσώπων, εναντίον των οποίων ανακύπτουν ενδείξεις ότι συμμετείχαν στο έγκλημα. Όλα αυτά θεσπίζονται από το άρθρο 4 παρ 2 και 3 ν.2225/1994, αλλά προκύπτουν ευθέως και από το Σύνταγμα.

❖ **Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΡΧΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟΡΡΗΤΟΥ**

Παρά την ύπαρξη πληθώρας διατάξεων προστατευτικών του απορρήτου των ανταποκρίσεων, υποθέσεις παράνομων υποκλοπών τηλεφωνικών συνδιαλέξεων έχουν απασχολήσει επανειλημμένα τις αρμόδιες δικαστικές αρχές. Μάλιστα, η

Βουλή παρέπεμψε δυο πρώην πρωθυπουργούς στο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 86 Συντ. το 1989 και το 1994 με κατηγορίες για ηθική αυτουργία σε τέτοιες υποκλοπές, αν και στις δυο περιπτώσεις η δίωξη ανεστάλη με νέα απόφαση της Βουλής πριν απ' την έναρξη της διαδικασίας στο ακροατήριο⁷. Ενόψει της εμπειρίας αυτής ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 προσέθεσε τη νέα παρ 2 στο άρθρο 19 Συντ., η οποία επιτάσσει τη νομοθετική πρόβλεψη της συγκρότησης, της λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων *ανεξάρτητης αρχής* με σκοπό τη διασφάλιση του απορρήτου των ανταποκρίσεων.

Η ανεξάρτητη αυτή αρχή καλύπτεται απ' τις εγγυήσεις του νέου άρθρου 101 Α Συντ., σε ό,τι αφορά την επιλογή, τη θητεία και την προσωπική και λειτουργική ανεξαρτησία των μελών της. Επίσης, ο συνδυασμός των διατάξεων της παρ 1, εδ. β και της παρ 2 του άρ 19 Συντ. οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην ανεξάρτητη αυτή αρχή δεν επιτρέπεται να ανατεθεί η λήψη απόφασης για την άρση ή μη του απορρήτου σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για συγκεκριμένα πρόσωπα. Για αποφάσεις τέτοιου είδους αρμόδιες είναι οι δικαστικές αρχές.

❖ Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΝΟΜΩΝ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ

Η νέα παράγραφος 3 του άρ 19 Συντ. θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως μερική έκφραση της γενικής αρχής σύμφωνα με την οποία απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί με αντισυνταγματικό τρόπο. Δηλαδή, απαγορεύεται η χρήση αποδεικτικών μέσων που έχουν αποκτηθεί κατά

παράβαση των άρθρων 9,9 Α και 19, αλλά και όσων αποκτώνται κατά παράβαση της υποχρέωσης της Πολιτείας να σέβεται την αξία του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ.) και των εξειδικεύσεων της, ιδίως στα άρθρα 7 παρ. 2 και 5 παρ. 5 Συντ. .

B.ΤΟ ‘ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ’ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Στο άρθρο 9 παρ. 1 εδ.β’ Σ διακηρύσσεται το ‘απαραβίαστο’ της ιδιωτικής ζωής, αν και η έννοια της ιδιωτικής ζωής είναι δύσκολο να προσδιοριστεί. Κατά την κρατούσα άποψη η ιδιωτική ζωή αποτελεί μια σφαίρα της ανθρώπινης ύπαρξης, στην οποία κανείς δεν μπορεί να εισέλθει χωρίς να έχει προσκληθεί.⁸ Ως ατομική ελευθερία, το δικαίωμα προστατεύει εν γένει την εξουσία του ατόμου να διαμορφώνει ελεύθερα την ιδιωτική του ζωή, καθορίζοντας το ίδιο τα όρια και το περιεχόμενό της. «*Η διακήρυξη του απαραβίαστου της ιδιωτικής ζωής σημαίνει την απαγόρευση της δημοσιοποίησης (ή κοινωνικοποίησης) της ζωής του ανθρώπου*»⁹. Δεν είναι τυχαίο ότι ο συντακτικός νομοθέτης κατοχύρωσε το δικαίωμα του ιδιωτικού βίου στο ίδιο άρθρο με το δικαίωμα του ασύλου της κατοικίας, το οποίο επίσης προστατεύει μια απόρρητη σφαίρα. Το προστατευτικό πεδίο των δυο δικαιωμάτων δεν ταυτίζεται. Η συνταγματική προστασία του ιδιωτικού βίου είναι ευρύτερη από αυτή του ασύλου της κατοικίας. Το προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος είναι επίσης ευρύτερο του απορρήτου της επικοινωνίας (19 Σ), στο βαθμό που το τελευταίο προστατεύει το άτομο μόνο όταν επικοινωνεί σε συνθήκες εμπιστευτικότητας. Η ιδιωτικότητα

πρέπει όμως να προστατεύεται κι όταν ο άνθρωπος δεν επικοινωνεί, αλλά αναζητά την απομόνωση.

Η ιδιωτική ζωή είναι ‘απαραβίαστη’. Η διάταξη του άρθρου 9 παρ, 1 εδ. β’ Σ δεν περιέχει επιφύλαξη νόμου. Αυτό σημαίνει ότι απαγορεύονται οι δραστηριότητες επιτήρησης, παρακολούθησης, κατασκόπευσης από κρατικά όργανα με οποιονδήποτε τρόπο, και κατά μείζονα λόγο, όταν οι δραστηριότητες αυτές διεξάγονται μα σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα.

❖ Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΜΥΣΤΙΚΩΝ ΕΠΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ

Στο άρθρο 370 Α παρ. 2 ΠΚ τιμωρείται με φυλάκιση ‘όποιος αθέμιτα παρακολουθεί με ειδικά τεχνικά μέσα ή μαγνητοφωνεί προφορική συνομιλία μεταξύ τρίτων που δεν διεξάγεται δημόσια ή μαγνητοσκοπεί μη δημόσιες πράξεις τρίτων... Με την ίδια ποινή τιμωρείται και όποιος μαγνητοφωνεί ιδιωτική συνομιλία μεταξύ αυτού και τρίτου χωρίς τη συναίνεση του τελευταίου’. Οι διατάξεις αυτές προστατεύουν την άσκηση των ατομικών δικαιωμάτων του ιδιωτικού βίου (9 παρ 1, εδ β’ Σ) και του απορρήτου των επικοινωνιών (19 Σ).

❖ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ
‘ΚΑΛΥΜΜΕΝΩΝ
ΔΙΩΚΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ’

Ζήτημα τίθεται σχετικά με το αν είναι θεμιτή η χρήση ‘καλυμμένων διωκτικών οργάνων’, δηλαδή αστυνομικών υπαλλήλων που αποκρύπτουν την πραγματική τους ιδιότητα, εμφανιζόμενοι με πλαστή, προκειμένου να διεισδύσουν σε εγκληματικούς κύκλους και να αποκαλύψουν τις εγκληματικές πράξεις προσώπων που δραστηριοποιούνται στον χώρο του σύγχρονου οργανωμένου εγκλήματος.

Το επιχείρημα ότι το καλυμμένο διωκτικό όργανο δεν αποσκοπεί να αντλήσει πληροφορίες σχετικά με την ιδιωτική ζωή των θιγομένων, αλλά ενδιαφέρεται μόνο για την εγκληματική τους δραστηριότητα, δεν ευσταθεί. Αρκεί το γεγονός ότι, έστω και ως μη σκοπούμενο αποτέλεσμα, η ‘απαραβίαστη’ ιδιωτική ζωή των θιγόμενων παραβιάζεται συστηματικά.

❖ ‘ΑΠΑΡΑΒΙΑΣΤΟ ΤΗΣ
ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ
ΚΑΘΗΚΟΝ ΜΑΡΤΥΡΙΑΣ

α) η προστασία της εμπιστοσύνης του κοινού σε ορισμένα επαγγέλματα και λειτουργήματα

Το άρθρο του 212 ΚΠΔ καθιερώνει την απαγόρευση να εξετάζονται ως μάρτυρες οι κληρικοί, συνήγοροι, συμβολαιογράφοι, γιατροί κτλ σχετικά με όσα τους διαπιστεύτηκαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Η απαγόρευση αυτή είναι απόλυτη, ώστε να προστατεύεται η εμπιστοσύνη των ιδιωτών ότι τα μυστικά της ιδιωτικής τους ζωής θα γίνουν σεβαστά στο πλαίσιο της ποινικής δίκης.

β) το πρόβλημα της προστασίας της ιδιωτικής ζωής του μάρτυρα

Πώς όμως προστατεύεται ο ίδιος ο μάρτυρας, όταν καλείται να καταθέσει γεγονότα που εντάσσονται στον πυρήνα της ιδιωτικής του ζωής, αλλά δεν αποτελούν *‘περιστατικά απ’ τα οποία θα μπορούσε να προκύψει η ενοχή του για αξιόποινη πράξη’*, δηλαδή δεν εμπίπτουν στη διάταξη του άρ.223 παρ. 4 ΚΠΔ, που παρέχει στον μάρτυρα το δικαίωμα να αρνηθεί να καταθέσει;

Ο μάρτυρας υποχρεούται να αποκαλύψει στο δικαστήριο τα στοιχεία της ταυτότητάς του, καθώς και την τυχόν συγγένειά του με τον κατηγορούμενο ή με το πρόσωπο που αδικήθηκε. Περαιτέρω όμως είναι υποχρεωμένος να καταθέσει και *‘κάθε περιστατικό που θα μπορούσε να διαφωτίσει εκείνον που διεξάγει την εξέταση για τις σχέσεις του προς τα παραπάνω πρόσωπα και για τον βαθμό εμπιστοσύνης που θα μπορούσε να δοθεί στη μαρτυρία του’*. Ο νομοθέτης όμως καθιερώνει την υποχρέωση του μάρτυρα να απαντήσει σ’ αυτές τις ερωτήσεις μόνον αν υπάρχει ανάγκη(217 ΚΠΔ). Το απόρρητο του ιδιωτικού βίου του μάρτυρα υποχωρεί μόνο όταν είναι αναγκαίο στην ανακάλυψη της αλήθειας . Αν ο εξετάζων τον μάρτυρα υπερβεί το αναγκαίο μέτρο, αυτός δικαιούται ν’ αρνηθεί ν’ απαντήσει.

γ)απαραβίαστο της οικογενειακής ζωής και καθήκων μαρτυρίας

Η διάταξη του άρ. 222 ΚΠΔ παρέχει το δικαίωμα σε ορισμένους μάρτυρες, στενούς συγγενείς του κατηγορουμένου, να αρνηθούν τη μαρτυρία τους τόσο στην προδικασία όσο και στο ακροατήριο. Το ατομικό δικαίωμα που προστατεύεται εδώ είναι το ‘απαραβίαστο’ της οικογενειακής ζωής, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 παρ 1, εδ β’ Σ . Στο προστατευτικό πεδίο του δικαιώματος εμπίπτουν οι δεσμοί αλληλεγγύης, καθώς και τα αισθήματα στοργής που ενώνουν τα μέλη της οικογένειας. Είναι προφανές ότι ο νομοθέτης θέλει να προστατεύσει τους εν λόγω μάρτυρες από την υποχρέωση να καταθέσουν εις βάρος του κατηγορουμένου.

Γ. ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ

Το δικαίωμα των δημοσιογράφων να μην αποκαλύπτουν τις πηγές των πληροφοριών τους δεν καθιερώνεται ρητά στο Σύνταγμα. Στο επίπεδο της κοινής νομοθεσίας ο ΚΠΔ δεν περιλαμβάνει τους δημοσιογράφους μεταξύ των προσώπων που δικαιούνται να αρνηθούν τη μαρτυρία τους (άρ 222,223 παρ 4) ή απαγορεύεται να εξετασθούν ως μάρτυρες (άρ 211,212). Παρά ταύτα, η θεωρία έχει επιχειρήσει να θεμελιώνει την ύπαρξη του δικαιώματος στην ελευθερία του τύπου.

Πράγματι, στο άρ 14 παρ 2 Σ κατοχυρώνεται και το δικαίωμα των δημοσιογράφων να συγκεντρώνουν πληροφορίες. Η αποτελεσματικότερη άσκηση του δικαιώματος προϋποθέτει και σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ του δημοσιογράφου και των πληροφοριοδοτών του. Αν οι δημοσιογράφοι ήταν υποχρεωμένοι να αποκαλύπτουν τις πηγές των πληροφοριών τους, η σχέση

εμπιστοσύνης θα τραυματιζόταν ανεπανόρθωτα, με αποτέλεσμα τον σοβαρό περιορισμό της δυνατότητας του τύπου να αντλεί πληροφορίες¹⁰.

Δ. ΤΟ ΑΣΥΛΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

- **ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΜΕΣΩΝ**

Η διάταξη του άρθρου 9 Σ απαγορεύει την εν αγνοία ή παρά τη θέληση του ενοίκου φυσική είσοδο και παραμονή στην κατοικία, καθώς και την έρευνα, δηλαδή την είσοδο και παραμονή με σκοπό την άντληση πληροφοριών από την κατοικία. Αυτό επιτρέπεται μόνο όταν και όπως ορίζει ο νόμος.

Ως ‘παρουσία’ εννοείται η εντός της κατοικίας *φυσική* παρουσία του δικαστικού κατά τη διενέργεια της έρευνας. Το Σύνταγμα επιτρέπει μόνο την έρευνα που προϋποθέτει τη φανερή φυσική είσοδο των κρατικών οργάνων στην κατοικία. Απαγορεύεται συνεπώς η μυστική εγκατάσταση σε κατοικία ηλεκτρονικών μέσων οπτικοακουστικής παρακολούθησης, ικανών να προσπορίσουν εξ αποστάσεως πληροφορίες για τα εντός της κατοικίας.

Εφόσον το Σύνταγμα απαγορεύει τη *φανερή* παρουσία των κρατικών οργάνων στην κατοικία, πρέπει να γίνει δεκτό ότι απαγορεύει και τη *μυστική* τους παρουσία. Στις περιπτώσεις της μυστικής ηλεκτρονικής

παρακολούθησης, το δικαίωμα προσβάλλεται εντονότερα, αφού ο ένοικος δεν γνωρίζει με βεβαιότητα ότι μπορεί να κινηθεί και να μιλήσει με ασφάλεια εντός της κατοικίας του.

Όσον αφορά τις έρευνες σε δικηγορικά γραφεία, οι οποίες διεξάγονται χωρίς να πληρούνται οι προϋποθέσεις των άρθρων 49 του Νομοθετικού Διατάγματος 3026/1954 και 261,262 ΚΠΔ. Στον βαθμό που οι εν λόγω πράξεις πλήττουν την απόρρητη σφαίρα της υπεράσπισης, υπονομεύουν το δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Η αξιοποίηση των οικείων αποδεικτικών στοιχείων απαγορεύεται και επισύρει την κύρωση της δικονομικής ακυρότητας, δυνάμει του άρθρου 171 παρ 1δ' ΚΠΔ.

E. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΙΩΠΗΣ ΤΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΥ

Κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να καταθέσει επιβαρυντικά για τον εαυτό του στοιχεία. Είναι υποχρεωμένος μόνο να *ανεχθεί* επεμβάσεις στα ατομικά του δικαιώματα, οι οποίες οριοθετούνται από την ιδιότητα του κατηγορουμένου ως προσώπου, ως υποκειμένου της δίκης. Κατά τα λοιπά, ο κατηγορούμενος διατηρεί την ελευθερία να επιλέξει αν θα μετάσχει ενεργητικά στην αποδεικτική διαδικασία. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στη διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 Σ, που διασφαλίζει στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα *‘να αναπτύξει τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντά του’* και είναι δεκτικό περιορισμών, αφού τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου. Έτσι, ο νομοθέτης θα μπορούσε να

επιτρέψει σε ορισμένες περιπτώσεις την αποδεικτική αξιοποίηση της σιωπής εις βάρος του κατηγορουμένου.

Στην περίπτωση όμως αυτή, η έννομη τάξη θα έθετε τον κατηγορούμενο ενώπιον μιας κατάστασης, η οποία θα του αφαιρούσε τη δυνατότητα ελεύθερης συμμετοχής στην αποδεικτική διαδικασία, αφού θα τον έθετε ενώπιον του εκβιαστικού διλήμματος: είτε να καταθέσει, για να αποδείξει την αθωότητά του, είτε να αρνηθεί να καταθέσει, μα αποτέλεσμα να συνεισφέρει μέσω της σιωπής του στην καταδίκη του. Η αποδοχή αυτής της άποψης θα προσέκρουε στο τεκμήριο αθωότητας, καθώς θα υποχρέωνε τον κατηγορούμενο να ασκήσει ενεργητικά το δικαίωμα του άρθρου 20 παρ. 1 Σ, προκειμένου να αποδείξει την αθωότητά του. Όμως, βασική απόρροια του τεκμηρίου είναι ότι κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να αποδείξει την αθωότητά του. Συνεπώς, ενόψει και του τεκμηρίου της αθωότητας, η σιωπή του κατηγορουμένου δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιηθεί εναντίον του.

ΟΙ ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

Από την κατοχύρωση του δικαιώματος στην ελληνική έννομη τάξη απορρέουν δυο συνέπειες:

α) τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να απόσχουν από κάθε ενέργεια που θα συνιστούσε αθέμιτη επέμβαση στην ελευθερία βούλησης του κατηγορουμένου να επιλέξει αν θα σιωπήσει ή θα συνεχίσει να σιωπά. Οποιαδήποτε παράνομη απειλή ή χρήση βίας, καθώς και υπόσχεση ευνοϊκής μεταχείρισης που δεν στηρίζεται στο νόμο, προσβάλλουν το δικαίωμα.

β) το δικαίωμα αναπτύσσει την κανονιστική του εμβέλεια και όταν τα κρατικά όργανα το υπονομεύουν *ουσιαστικώς και εκ των προτέρων*, προτού δηλαδή ο κατηγορούμενος αποκτήσει και τυπικά την ιδιότητα του προσώπου που κατηγορείται. Αυτό συμβαίνει όταν καταστρατηγείται το δικαίωμα κατά την αστυνομική προανάκριση, με την μέθοδο της *‘μαρτυροποίησης’* του κατηγορουμένου. Η συνήθεια των προανακριτικών οργάνων να μην απαγγέλλουν κατηγορία εις βάρος του υπόπτου, αν και υφίστανται όλες οι προϋποθέσεις και η εξέτασή του ως απλό μάρτυρα, η οποία συνεπάγεται το καθήκον μαρτυρίας (209 ΚΠΔ), αποτελούν ψυχικό εξαναγκασμό, καθώς θέτουν τον *‘δικαιώματι’* κατηγορούμενο ενώπιον του εκβιαστικού διλήμματος, είτε να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς το προβαλλόμενο εις βάρος του καθήκον μαρτυρίας είτε να αυτοενοχοποιηθεί.

γ) απαγορεύεται και ο έμμεσος εξαναγκασμός σε κατάθεση, που επέρχεται όταν η σιωπή αξιολογείται αποδεικτικά εις βάρος του φορέα του δικαιώματος.

Τέλος, το δικαίωμα της σιωπής είναι ένα δικαίωμα παρακράτησης πληροφοριών έναντι της κρατικής εξουσίας, το οποίο υποχρεώνει τα κρατικά όργανα να απόσχουν από κάθε παράνομη ενέργεια που εξαναγκάζει τον κατηγορούμενο να βγει απ’ τη σιωπή του. Εάν τα κρατικά όργανα παραβούν αυτή την υποχρέωση, η αποδεικτική αξιοποίηση της κατάθεσης του κατηγορουμένου εις βάρος του είναι απαγορευμένη, διότι συνιστά συνέχιση και εμβάθυνση της αρχικής προσβολής.

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ‘ΚΑΛΥΜΜΕΝΩΝ ΔΙΩΚΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ’

Όμως υπό αυτή την έννοια, οι ενοχοποιητικές και εν γένει επιβαρυντικές για τον εαυτό του δηλώσεις, στις οποίες προβαίνει ο κατηγορούμενος ενώπιον ενός καλυμμένου διωκτικού οργάνου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν προϊόν παραβίασης του δικαιώματος, διότι σ’ αυτή την περίπτωση ο κατηγορούμενος δεν εξαναγκάζεται να βγει από τη σιωπή του. Η παραίτηση από ατομικό δικαίωμα είναι συνταγματικώς αθέμιτη, ακόμη και όταν πάσχουν απλώς τα παραγωγικά αίτια της βούλησης του θιγόμενου. Υπό αυτή την έννοια, η εσφαλμένη εντύπωση που σκόπιμα δημιουργείται στον κατηγορούμενο για την πραγματική ιδιότητα του συνομιλητή του καθιστά τη συναίνεση συνταγματικώς ανίσχυρη.

ΣΤ. ΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Η συνήθεια ενός προσώπου να τηρεί ημερολόγιο αποτελεί πράξη που εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο του ιδιωτικού βίου (9 παρ 1 εδ. β’ Σ). το ημερολόγιο συνδέεται στενά τόσο με το γενικό δικαίωμα ‘ανάπτυξης της προσωπικότητας’ όσο και με επιμέρους εκφάνσεις της προσωπικότητας, που κατοχυρώνονται σε ειδικά ατομικά δικαιώματα.

Εκ των πραγμάτων όμως η κατάσχεση ενός ημερολογίου και η συνακόλουθη ανάγνωσή του από τις διωκτικές αρχές είναι επιτρεπτή. Αν αποκλειόταν απολύτως η πρόσβαση των οργάνων της ποινικής δίωξης σε όλες τις σημειώσεις προσωπικού χαρακτήρα, θα καθίστατο υπέρμετρα δυσχερής η απονομή της δικαιοσύνης. Οι εγκληματίες θα μπορούσαν να διαφύγουν τη δίωξη επιγράφοντας ως ‘ημερολόγιο’ οποιοδήποτε κρίσιμο αποδεικτικώς έγγραφο.

ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΙΝΙΚΗ

ΔΙΚΗ

Α) Γενικές αρχές στις οποίες στηρίζονται οι αποδεικτικές απαγορεύσεις

- **Καθαρότητα της διαδικασίας :** ο αποκλεισμός κάθε αποδεικτικού μέσου που θα μπορούσε να προσδώσει στην ποινική διαδικασία επιλήψιμο χαρακτήρα. Ο αντίλογος στην αρχή αυτή εκφράζεται με τη θέση ότι πρωταρχικός στόχος της ποινικής δίωξης δεν είναι μια ηθική αλλά μια κοινωνική επιδίωξη, και συγκεκριμένα η προστασία εκείνων των εννόμων αγαθών που είναι απαραίτητα για την ομαλή κοινωνική συμβίωση.
- **Η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας :** αν δεν ίσχυαν οι αποδεικτικές απαγορεύσεις, θα ήταν πιθανό ένα παράνομο αποδεικτικό μέσο να εμποδίσει την ανεύρεση της αλήθειας. Ο αντίλογος εκφράζεται με τη θέση ότι οι αποδεικτικές απαγορεύσεις είναι αυτές, που σε πολλές περιπτώσεις εμποδίζουν την αναζήτηση της αλήθειας.

- ***Στόχος των αποδεικτικών απαγορεύσεων είναι να αποτρέψουν τα αστυνομικά όργανα από την επίδειξη υπερβάλλοντα ζήλου***, αφού αυτά θα γνωρίζουν ότι οι παράνομες ενέργειές τους δεν πρόκειται να αξιοποιηθούν αποδεικτικά από τις δικαστικές αρχές. Πέραν του ότι είναι αμφίβολο κατά πόσον μια ρυθμισμένη στο νόμο αποδεικτική απαγόρευση συγκρατεί τις διωκτικές αρχές από τη χρήση παράνομων ανακριτικών μεθόδων, διερωτάται κανείς αν όντως η θέση αυτή συμβαδίζει με το πλέγμα των προληπτικών σκοπών της ποινής. Γιατί η προληπτική σκοπιμότητα του Ποινικού Δικαίου στη γενικοπροληπτική της έκφραση επιζητεί μια αποτελεσματική τιμωρία του δράστη προς εκφοβισμό άλλων υποψηφίων εγκληματιών, στη δε ειδικοπροληπτική της μορφή επιθυμεί ένα τέτοιο σωφρονισμό του δράστη, ώστε να συγκρατηθεί ο ίδιος από νέες εγκληματικές πράξεις.
- ***Οι αποδεικτικές απαγορεύσεις παίζουν το ρόλο οιονεί ενδίκων βοηθημάτων του κατηγορουμένου εναντίον παραβιάσεων κανόνων δικαίου.*** Η θέση αυτή έχει ως σημείο εκκίνησης το ότι τα ένδικα μέσα και βοηθήματα της δικονομίας αποβλέπουν στην προστασία απέναντι σε προσβολές κανόνων δικαίου, παραβλέπει όμως το γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των αποδεικτικών απαγορεύσεων δεν προβλέπει καμία έννομη συνέπεια και συνεπώς δεν προσφέρει στον κατηγορούμενο την ουσιαστική βοήθεια που του προσφέρουν τα υπόλοιπα ένδικα μέσα.

Έτσι δεν καταλήγουμε σε ομόφωνα συμπεράσματα, αφού σε κάθε θέση αντιστοιχεί μια αντι-θέση. Αυτό δε σημαίνει ότι οι αποδεικτικές απαγορεύσεις στηρίζονται σε αντιφάσκουσες αρχές. Απλώς το σημείο

αναφοράς πολλών από τα προαναφερθέντα επιχειρήματα δεν είναι πάντα ένα και το αυτό. Εμπλέκονται μέσα τους μεγέθη τόσο του ουσιαστικού όσο και του δικονομικού Ποινικού Δικαίου.

B) Το πρόβλημα των απαγορευμένων αξιοποιήσεων

Γιατί αφού «έγινε ό,τι έγινε», να στερηθεί το δικαστήριο από τα πιθανόν χρησιμότερα αποδεικτικά μέσα, όταν ούτε επανόρθωση της προσβολής των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου μπορεί πια να γίνει, ενώ από την άλλη μεριά κινδυνεύει σοβαρά η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας στην υπό κρίση περίπτωση χωρίς αυτές τις αποδείξεις;

Μια απευθείας απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα δίνει ο Grunwald. Ακόμα και στις περιπτώσεις εκείνες όπου η αποκατάσταση του προσβληθέντος έννομου αγαθού του κατηγορουμένου δεν είναι πια νοητή δεν πρέπει να ληφθεί υπόψη από το δικαστήριο το επιλήψιμο αποδεικτικό μέσο. Κι αυτό γιατί σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει το κράτος ν' αποδίδει δίκαιο «στηριγμένο πάνω στο άδικο».

Αντίλογο στα επιχειρήματα αυτά αποτελεί η θέση ότι και το κράτος σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορεί να χρησιμοποιηθεί ένα παράνομα αποκτηθέν αποδεικτικό μέσο για να πετύχει τον τελικό στόχο του, που είναι η ανακάλυψη της ουσιαστικής αλήθειας. Και μια τέτοια εξαιρετική περίπτωση έχουμε, όταν το συγκεκριμένο αποδεικτικό μέσο είναι η μοναδική πρόσβαση για την ανακάλυψη της αλήθειας.

ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΚΗ

Το πρόβλημα των παράνομων αποδεικτικών μέσων έχει τεθεί επανειλημμένα και στην πολιτική δίκη¹¹, κυρίως σε δίκες διαζυγίου, στις οποίες ο ένας από τους διαδίκους προσκομίζει και επικαλείται αποδεικτικά μέσα που προέρχονται από ιδιωτικές προσβολές του απορρήτου των επιστολών ή της τηλεφωνικής επικοινωνίας.¹²

Το θεωρητικό υπόβαθρο της νομολογίας διαμορφώθηκε στην απόφαση ΑΠ 60/1969, στην οποία κρίθηκαν παραδεκτά αποδεικτικά μέσα μαγνητοταινίες, στις οποίες ο σύζυγος είχε αποτυπώσει κρυφά τηλεφωνικές συνδιαλέξεις της συζύγου του με τρίτο πρόσωπο.

Το Ακυρωτικό έκρινε ότι η συνταγματική διάταξη περί απορρήτου *«ιδρύει ατομικόν δικαίωμα των εν Ελλάδι προσώπων έναντι του Κράτους...και δεν αφορά την προστασίαν του απορρήτου έναντι των ιδιωτών»*.

Ακολουθώς το δικαστήριο εξέτασε αν η τηλεφωνική παρακολούθηση συνιστούσε προσβολή της προσωπικότητας της συζύγου. Η απάντηση ήταν αρνητική, δεδομένου ότι το άρ 57 ΑΚ *«...αναγνωρίζει και προστατεύει το δικαίωμα του προσώπου επί της ίδιας αυτού προσωπικότητας, στοιχείον της οποίας αποτελεί και το απόρρητον της ιδιωτικής του ζωής, κατά πάσης παρανόμου προσβολής. Μεταξύ των συζύγων όμως υφίσταται δικαίωμα εκατέρου τούτων επί της προσωπικότητας του άλλου προς τήρησιν την εις τον ηθικόν δεσμόν του γάμου επιβαλλομένης συμπεριφοράς εις ήν περιλαμβάνεται και η τήρησις της συζυγικής πίστεως, ως εκ τούτου δε δεν αποτελεί παράνομον προσβολήν της προσωπικότητας του συζύγου η υπό του ετέρου τούτων παραβίασις του*

απορρήτου της ιδιωτικής του ζωής, εφ' όσον τούτο αναφέρεται εις την τήρησιν της εις τον δεσμόν του γάμου οφειλομένης συμπεριφοράς και υπάρχουν δεδικαιολογημένοι λόγοι ή εύλογοι αφορμαί...». Το σκεπτικό αυτής της απόφασης διαμορφώνει όλη τη μεταγενέστερη νομολογία του Ακυρωτικού.¹³

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ 'ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΠΡΟΣΙΤΗΣ ΣΦΑΙΡΑΣ'

Το άρθρο 450 παρ. 2 ΚΠολΔ ορίζει ότι *‘κάθε διάδικος ή τρίτος έχει υποχρέωση να επιδείξει τα έγγραφα που κατέχει και που μπορεί να χρησιμεύσουν για απόδειξη, εκτός αν συντρέχει σπουδαίος λόγος που δικαιολογεί τη μη επίδειξή τους. Σπουδαίος λόγος συντρέχει ιδίως στις περιπτώσεις που επιτρέπεται να αρνηθεί κανείς να μαρτυρήσει.’*

Η προβλεπόμενη εξαίρεση του ‘σπουδαίου λόγου’ καθιερώνει μια ‘δικονομικά απρόσιτη σφαίρα’, ενώπιον της οποίας υποχωρεί πλήρως η αναζήτηση της αλήθειας στην πολιτική δίκη. Εφόσον η ύπαρξη σπουδαίου λόγου καθιερώνει υπέρ του διαδίκου το δικαίωμα να αρνηθεί την επίδειξη, αυτό πρέπει να γίνει δεκτό, όταν τα έγγραφα έχουν αφαιρεθεί παράνομα από την κατοχή του και τα προσκομίζει ο αντίδικός του. Από αυτή την σκοπιά, η δικονομικά απρόσιτη σφαίρα αποτελεί δικονομική αρχή, η οποία δεν επιτρέπεται να εξαρτάται από το ποιος βρίσκεται στην κατοχή του εγγράφου. Έτσι, κατοχυρώνεται το απαράδεκτο των εγγράφων, όταν η απόκτησή τους έχει γίνει κατά τρόπο που προσκρούει σε διατάξεις που προστατεύουν αξίες, οι οποίες νομιμοποιούν περιορισμούς στην ανεύρεση της αλήθειας. Όπως ορίζεται στο τελευταίο εδάφιο της διάταξης, ‘νόμιμος

λόγος' υφίσταται στις εξής περιπτώσεις, όπου καθιερώνονται δικαιώματα άρνησης μαρτυρίας με σκοπό την:

- 1.προστασία έννομων σχέσεων (401 παρ.1 ΚΠΔ)
- 2.προστασία σχέσεων συγγενείας (401 παρ. 2 ΚΠΔ)
- 3.προστασία από κίνδυνο δίωξης για αξιόποινη πράξη του μάρτυρα ή συγγενικών του προσώπων (402 παρ. 1 ΚΠΔ)
- 4.προστασία της τιμής του μάρτυρα ή συγγενικών του προσώπων (402 παρ. 1 ΚΠΔ)
- 5.προστασία επαγγελματικού ή καλλιτεχνικού απορρήτου (402 παρ. 2)

6.Η ΒΕΒΛΙΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Η θεωρία έκανε διάκριση, αφενός μεν ανάμεσα στην πολιτική και την ποινική δίκη, αφετέρου δε μεταξύ αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση συνταγματικών διατάξεων και εκείνων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση νόμου. Όπως υποστηρίχθηκε *κατ' αρχήν η κατά παράβαση του Συντάγματος κτήση αποδεικτικού μέσου από τον διάδικο συνιστά αντίθεση προς το Σύνταγμα. Η αξιολόγηση ενός τέτοιου αποδεικτικού μέσου στην δίκη παρίσταται κανονικά σαν ανανεωμένη συνταγματική παράβαση από τον δικαστή.* Πάντως η κρατούσα άποψη στη θεωρία παρόλο που ήταν ανέκαθεν αυστηρότερη από τη νομολογία, δεν δέχτηκε ποτέ ότι η χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων είναι απαγορευμένη σε κάθε περίπτωση, αλλά δεχόταν την υπό προϋποθέσεις δυνατότητα επίκλησής τους. Συγκεκριμένα στην ποινική δίκη η κρατούσα άποψη ετάχθη υπέρ της υπό προϋποθέσεις χρήσης τους για υπεράσπιση του κατηγορουμένου.

Ανεξάρτητα από το ισχύον νομικό καθεστώς για τη θεμελίωση της άρσης του αδίκου χαρακτήρα και της δυνατότητας χρήσης παρανόμων αποδεικτικών μέσων ως υπερασπιστικού μέσου του κατηγορουμένου, προβλήθηκαν επιχειρήματα τόσο από ποινική όσο και από συνταγματική σκοπιά. Ειδικότερα:

- ✓ Από τα *ποινικής φύσεως* επιχειρήματα άλλα στηρίζονται στην ερμηνεία του άρθρου 370 Α ΠΚ μετά το ν.2172/1993, ενώ άλλα θεμελιώνονται σε διατάξεις του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα.
- ✓ Από *συνταγματικής σκοπιάς*, υποστηρίχθηκε ότι το επιτρεπτό της λήψης υπόψη παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων προς αθώωση του κατηγορουμένου θεμελιώνεται στη διάταξη του άρ 5 παρ. 2 Σ, η οποία κατοχυρώνει την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας.

Ο αντίλογος στην κρατούσα άποψη πριν την Αναθεώρηση είχε επίσης τόσο ποινική όσο και συνταγματική διάσταση.

- ✓ Από *ποινικής σκοπιάς* υποστηρίχθηκε ότι η διαφοροποίηση του επιτρεπτού της χρήσης παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων αναλόγως του αν τα μέσα αυτά οδηγούν στην αθώωση ή καταδίκη του κατηγορουμένου προσκρούει στην αντικειμενικότητα του δικαστή, καθώς ‘αν παραδεχτούμε μέσα στα πλαίσια της δικονομίας την αντικειμενικότητα, θα πρέπει να κρίνει ο δικαστής ελεύθερα πάντοτε πότε είναι νόμιμο και πότε παράνομο ένα αποδεικτικό μέσο χωρίς τη διάκριση αυτή.’

- ✓ Από συνταγματικής σκοπιάς υποστηρίχθηκε ότι η διάταξη του άρθρου 19 παρ. 1 εδ.β' Σ έχει προχωρήσει σε μια στάθμιση που είναι απόλυτα δεσμευτική για τον κοινό νομοθέτη, αλλά και για τον δικαστή, με αποτέλεσμα μόνο για τους σκοπούς αυτούς που η διάταξη αυτή διαγράφει να είναι δυνατόν να καμφθεί η συνταγματική προστασία του απορρήτου της επικοινωνίας. Κατά την άποψη αυτή, ο συντακτικός νομοθέτης έκρινε ότι μόνο οι αξίες της απονομής της δικαιοσύνης και της εθνικής ασφάλειας έπρεπε να διασφαλιστούν ακόμη και εις βάρος της προστασίας του απορρήτου.

Μετά την αναθεώρηση του άρθρου 19 Σ, η κρατούσα γνώμη στην συνταγματική θεωρία δεν κάνει κατά κανόνα διάκριση πλέον ως προς την αξιολόγηση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων μεταξύ εκείνων που αποδεικνύουν γεγονότα σε βάρος ορισμένου προσώπου και αυτών που αποδεικνύουν την αθώτητα ενός προσώπου που κατηγορείται αδικώς, υποστηρίζοντας την απαρέγκλιτη εφαρμογή της παρ 3 του άρθρου 19 Σ σε οποιαδήποτε περίπτωση.

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

- 1317/2001 ΑΠ (ΠΟΙΝ) (309335)#
ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΝΟΜΟΣ/2001 (1), ΝΟΒ/2002(444), ΠΟΙΝΧΡ/2002 (435) Υπεξαίρεση σε βαθμό κακουργήματος. Διαχειριστής ξένης περιουσίας. Νομική φύση Ιερού Προσκυνηματος. Ιδιοποίηση χρημάτων και τιμαλφών που ανήκαν σε Ιερό Προσκύνημα από μέλη της διοικητικής επιτροπής (διαχειριστές). Αποκάλυψη των δραστών με χρήση βιντεοκάμερας που τοποθετήθηκε κρυφά πάνω στο γραφείο του Προσκυνηματος. Κρίση ότι οι σχετικές βιντεοκάμερες δεν αποτελούν παράνομα αποδεικτικά μέσα, διότι η μαγνητοσκόπηση δεν θίγει την ιδιωτική ζωή των δραστών.
- 3081/1985 ΕΦΑΘ (181003)
ΔΙΚΗ/1985 (521) Αποδείξεις. Υποκλοπή τηλεφωνικής συνδιάλεξης και καταγραφή της σε μαγνητοταινία με σκοπό να χρησιμοποιηθεί σε δίκη διαζυγίου. Δεν είναι αθέμιτη η προσβολή της προσωπικότητας του συζύγου να μαγνητοφωνήσει κρυφά τις συνομιλίες του άλλου και επομένως είναι παραδεκτό το άνω αποδεικτικό μέσο.
- ΑΠΠοιν 1351/1997 ΠοινΔικ 96/1998, Απαγόρευση αξιοποίησης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με αξιόποινες πράξεις. Επιτρεπτή η λήψη για την αθώωση.

- ΑΠΠοιν 1060/1997, ΝΟΒ 549/1998, Επιτρεπτό της χρήσης ως αποδεικτικού μέσου μαγνητοταινιών με συνομιλίες κατηγορουμένου και τρίτων που αποκαλύπτουν τους δράστες ανθρωποκτονιών. Εξυπηρέτηση ουσιώδους δημοσίου συμφέροντος.
- 673/1983 ΑΠ (76493), ΝΟΒ/1984, Αγωγή διατροφής εκδικαζόμενη κατά το άρθρο 6816 ΚΠολΔ. Δυνατότητα δικαστηρίου να λάβει υπόψη αποδεικτικά μέσα που είναι άκυρα όχι όμως ανυπόστατα. Προστασία της προσωπικότητας. Απόρρητο ιδιωτικής ζωής. Δυνατή η παραβίαση αυτή μεταξύ συζύγων εφόσον αφορά την τήρηση της οφειλόμενης από το γάμο συμπεριφοράς και υπάρχουν εύλογες αφορμές. Συνεπώς, επιτρεπτή η χρησιμοποίηση μαγνητοταινίας των συνομιλιών του ενός συζύγου, ως αποδεικτικό μέσο από τον άλλο.
- ΑΠΠοιν 9/1994, ΠοινΧρ 215/1994, Αναίρεση για λήψη υπόψη παράνομου αποδεικτικού μέσου, δηλαδή μαγνητοταινιών που αποτυπώνουν τηλεφωνική συνδιάλεξη που ελήφθη χωρίς τη συναίνεση του ομιλούντος.
- ΑΠ 717/1984, ΠοινΧρ ΛΔ', 1030 «Η ΧΡΗΣΗ ΜΑΓΝΗΤΟΤΑΙΝΙΑΣ ΠΡΟΣ ΕΛΕΓΧΟ ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑΣ ΜΑΡΤΥΡΑ»
‘Ο κατηγορούμενος δικαιούται να χρησιμοποιήσει κάθε πρόσφορο αποδεικτικό μέσο που επιτρέπεται κατά το άρθρο 179 ΚΠΔ και επομένως και την ταινία μαγνητοφώνου. Η αποτύπωση της ομιλίας, προκειμένου περί τηλεφωνικής συνδιάλεξης χωρίς τη συγκατάθεση του

ομιλούντος καθώς και η χρήση από τρίτον αυτής της μαγνητοταινίας δεν είναι αξιόποινες. Η χρήση απ' τον κατηγορούμενο της νομίμως αποκτηθείσης μαγνητοταινίας με σκοπό τον έλεγχο της αξιοπιστίας του μάρτυρα δεν προσκρούει στις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1, άρθρο 5 παρ. 1 και 19 Σ και 57 ΑΚ. Αναιρείται η προσβαλλόμενη καταδικαστική απόφαση, η οποία έκρινε ότι αυτή η χρήση είναι ανεπίτρεπτη.'

- ΑΠ 139/1963 ΠοινΧρ ΙΓ, 345

«Εφόσον κατ' άρθρο 179 ΚΠΔ στην ποινική δίκη επιτρέπεται κάθε είδος αποδεικτικού μέσου, συνεπώς δε και το μαγνητόφωνο, άρνηση του δικαστή να επιτρέψει την απόδειξη αυτή συνεπάγεται απόλυτη ακυρότητα σύμφωνα με το άρθρο 171 παρ. 1 εδ. δ' ΚΠΔ. Ο σχετικός λόγος αναιρέσεως απορρίπτεται επειδή ερείδεται σε αναληθή προϋπόθεση»

- ΠλημμΑΘ 4326/1957, ΠοινΧρ Ζ, 1957, 399

«Η επιστολή πριν την αποσφράγισή της από τον νόμιμο παραλήπτη της δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποδεικτικό μέσο διαπραχθέντος εγκλήματος. Ο σύζυγος που αποσφραγίζει ερωτική επιστολή που απευθύνεται στη σύζυγό του επιχειρεί παράνομη ενέργεια.»

Συμπέρασμα

Εφόσον και τα ατομικά δικαιώματα και η αναζήτηση της αλήθειας στη δίκη κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα, δεν επιτρέπεται να αναγνωρίζεται *in abstracto* η πρωτοκαθεδρία του ενός ή του άλλου. Μόνο μια συνταγματική αξία διεκδικεί απόλυτη εφαρμογή: η αξία του ανθρώπου (2 παρ 1 Σ). Η προσβολή πρέπει να επισύρει κυρώσεις σε όλους τους δικαιοκούς κλάδους. Ο δικαστής, λοιπόν, επιβάλλει αποδεικτικές απαγορεύσεις στις εξής περιπτώσεις: α) όταν η αξιοποίηση του επίμαχου αποδεικτικού μέσου συνιστά περαιτέρω προσβολή του δικαιώματος, οπότε ενεργοποιείται η αξίωση αποχής που απορρέει από τον αμυντικό χαρακτήρα του ατομικού δικαιώματος β) όταν δεν προβλέπονται κυρώσεις του ουσιαστικού δικαίου ή ελέγχονται προφανώς ανεπαρκείς, οπότε η δικονομική κύρωση επιβάλλεται ως *ultimum remedium* βάσει της υποχρέωσης των κρατικών οργάνων να προστατεύσουν τα ατομικά δικαιώματα (25 παρ. 1 Σ). Τέλος, η συγκριτική έρευνα αποδεικνύει ότι το εύρος των αποδεικτικών απαγορεύσεων σε μία έννομη τάξη δεν εξαρτάται από την καθιέρωση του συζητητικού ή του ανακριτικού συστήματος. Ο βαθμός σεβασμού που απολαμβάνουν τα ατομικά δικαιώματα στην καθημερινή πρακτική, καθώς και το εύρος της έννομης κατοχύρωσής τους, ασκούν σημαντικότερη επιρροή.

Περίληψη

Η ελεύθερη χρησιμοποίηση οποιουδήποτε αποδεικτικού μέσου δεν εκτείνεται απεριόριστα. Υπάρχουν εξαιρέσεις, απαγορεύσεις και περιορισμοί, που βασίζονται στην ανάγκη προστασίας άλλων συμφερόντων, τα οποία κρίνονται ότι έχουν μεγαλύτερη αξία από την αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας, από την οποία απορρέει η αρχή της ελεύθερης χρησιμοποίησης οποιουδήποτε αποδεικτικού μέσου. Γι' αυτό, ατομικά δικαιώματα, όπως το 'απαραβίαστο' της ιδιωτικής ζωής, το δημοσιογραφικό απόρρητο, το άσυλο της κατοικίας, το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου κ.ά. λειτουργούν ως δικαιώματα αποκλειστικής κατοχής πληροφοριών και χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικά μέσα μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και υπό προϋποθέσεις.

Summary

The free utilization of any probative means is not extended unlimitedly. There are exceptions, prohibitions and restrictions which are based on the need of protection of other interests, which is judged that they have bigger value than the search of essential truth, from which arises the beginning of free utilization of any probative means. That's why, individual rights, as the inviolability of private life, the journalistic secrecy, the asylum of residence, the right of silence of defendant etc function as rights of exclusive possession of information and are used as probative means only in exceptional cases and under conditions.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1) Πρβλ. Α. ΤΑΧΟΥ, *Το απαραβίαστο του απορρήτου των επιστολών και της εν γένει ανταποκρίσεως*, 1967, 43 επ, 50 επ
- 2) Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *Ατομικά δικαιώματα*, Α', 1991,351 και ΠλημΑθ 351 και ΠλημΑθ 40/1977, ΠοινΧρον 1977,595
- 3) Α.ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ατομικές Ελευθερίες*, 1982,238 και ΠλημΑθ 3533/1999 (βουλ), ΝοΒ 2000, 1662
- 4) ΑΠ 717/1984, ΤοΣ 1985,79, ΑΠ 1060/1997, ΝοΒ 1998, 549. Πρβλ. Α. ΜΑΝΕΣΗ, *Ατομικές Ελευθερίες*, 1982/238
- 5) ΑΠ 1/2001, Ολ., ΕλλΔνη 2001,374
- 6) Α.ΜΑΝΕΣΗΣ, *Ατομικές Ελευθερίες*, 1982, 241
- 7) Βλ. Α. ΛΟΒΕΡΔΟΥ, *Η ποινική ευθύνη των μελών της Κυβέρνησης και των Υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα*, 1995,44
- 8) Rivero (Β'), 76, Μιχαηλίδη-Νουάρου, το Σ (1983), 378
- 9) ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, (Α'), αριθ.περιθ. 500
- 10) ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ (Α'), αριθ. περιθ. 696, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ (Β'), 47 επ., ΠοινΧρον (ΜΔ'), 900-901 και 902 επ
- 11) ΑΠ 579/1956, ΕΕΝ (24), 382, ΕφΝαυπλ. 266/1979, ΝοΒ (28), 115 επ., ΕφΑθ 6602/1982 (αδημ.), Δ(13), 1013, ΕφΑθ 7332/1983, ΑρχΝομ. (35), 449 επ
- 12) ΕφΑθ. 1140/1930, Θ (ΜΒ'), 200, ΑΠ 173/1936, ΕΕΝ (Γ'), 776 επ., ΑΠ 60/1969, ΝοΒ (17), 562 επ., ΕφΘεσ.556/1980, Δ(12), 413 επ
- 13) ΝοΒ (17), 562

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✓ ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, *Ατομικά δικαιώματα*, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 2005
- ✓ ΚΑΜΙΝΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, *Παράνομα αποδεικτικά μέσα και συνταγματική κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων*, Σάκκουλας, 1998
- ✓ ΚΑΡΡΑΣ ΑΡΓΥΡΗΣ, *Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο*, β' έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή 1998, σελ. 371-374
- ✓ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ ΑΓΓΕΛΟΣ, *Η έννοια και λειτουργία του εγγράφου στο ουσιαστικό και δικονομικό ποινικό δίκαιο*, Σάκκουλας
- ✓ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ- ΓΟΝΑΤΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ, *Το πρόβλημα των παράνομα αποκτηθέντων έμμεσων αποδεικτικών μέσων στην ποινική δίκη*, Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα 1989, Ανάτυπο απ' τα «Ποινικά Χρονικά», Τόμος ΛΘ' (1989)
- ✓ Ποινική Νομολογία Αρείου Πάγου 2001
- ✓ Ποινική Νομολογία Αρείου Πάγου 2002
- ✓ ΣΤΡΑΓΓΑ- ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΤΖΟΥΛΙΑ, *Χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων και δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου*, Σάκκουλας, 2003
- ✓ ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., *Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα*, Σάκκουλας 2002
- ✓ ΨΑΡΟΥΔΑ- ΜΠΕΝΑΚΗ ANNA, *Το μαγνητόφωνο εις την ποινική δίκη και η ανάγκη προστασίας του προφορικού λόγου*, Αφοί Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1965, Ανάτυπον εκ των «Ποινικών Χρονικών», τόμος ΙΕ' (1965)

